

„Jogok írva és élve.” Az I. világháborút lezáró békeszerződések kötelezettségei az oktatás területén, és teljesítésük a '20-as, '30-as években

PORNÓI IMRE

A múlt

Az 1868. évi és az 1877. évi általános tantervekben, s a nem magyar ajkú iskolák 1879. évi tantervében sem állapították meg a nemzetiségi nyelvű népoktatás feladatát, s az egyes tárgyak közül is csak a magyar nyelv és az anyanyelv tanításában elérendő célokat határozták meg. Ezekkel szemben az 1905-ös tanterv részletesen szólt a népoktatás feladatán kívül az egyes tantárgyak céljairól is.¹

Ugyan a felekezeti népiskolák tantervét az egyes hitfelekezetek állapíthatták meg, azonban az állam által hozott intézkedések rájuk is vonatkoztak. Mivel nem térhettek el nagymértékben a hivatalos tantervtől, ezért tantárgybeosztásuk és módszereik jórészt azt követték. Ez az államnak azt a törekvését jelezte, hogy a népiskola elvégeztetésével, a fenntartó személyétől függetlenül, „egységes” népkultúrát hozzon létre.²

Az 1868. évi 38. tc. 80.§-a ugyanakkor kötelezte az államot, hogy ott, ahol sem a felekezetek, sem a községek nem állítottak népiskolát, illetve azok nem az állam érdekeivel megegyezően működtek, neki kellett erről gondoskodnia. Ez hosszabb távon lehetővé tette, hogy a kormányzat saját politikai céljainak megfelelően tudja felhasználni a népoktatást.

Kisebbségi jogok a dualista kori Magyarországon

Magyarországon ezt az 1868. évi 44. törvénycikk szabályozta, mely a nemzeti egyenjogúságról szólt. Ebben azt rögzítették, hogy az ország honpolgárai politikai tekintetben egy nemzetet, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet alkotják, s bármely nemzetiséghez való tartozás annak egyenjogú tagjává teszik. Ennek biztosítására szükséges volt a különféle nyelvek hivatalos használatának lehetőségeit meghatározni. Teljes mértékben magyar volt az országgyűlés tanácskozása, ügykezelése, törvényei, s a kormányzat minden ága. Ugyanakkor a törvényeket minden más nemzetiség nyelvén hiteles fordításban meg kellett jelentetni, s a törvényhatósági jegyzőkönyvek nyelve lehetett más nyelv is, ha a tagok 20%-a ezt kí-

¹ *Tanterv és Utasítás az elemi népiskolák számára.* (Kiadta a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1905. évi június hó 16-án 2202. eln. sz. rendeletével.) Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, Budapest, 1907.

² *A közoktatásügy Magyarországon* Kiadja a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter. Hornyánszky Könyvnyomda, Budapest, 1908. 32-36. o.

vánta. Szintén a törvényhatóságoknál engedélyezte a törvény, hogy a felszólalási joggal rendelkezők bármely bevett nyelven felszólalhattak. Szintén a törvényhatóságok magyarul és a jegyzőkönyvekben használt nyelven egyszerre fordulhattak az államhoz, ugyanakkor egymáshoz, intézetekhez, magánosokhoz a helyi hatóságok jegyzőkönyvi nyelvük bármelyikét használhatták.

Az egyén saját községi bírósága előtt anyanyelvét, minden más esetben az ott bevett nyelvet használhatta. Ugyanakkor a bíróság, ha az államkormány nevezte ki, s ezért hivatalos nyelve kizárólag a magyar volt, szükség esetén köteles volt gondoskodni a feleknek tolmácsról. Kivételt az egyházi bíróságok képezték, ahol az ügykezelés nyelvét ők határozták meg.

A törvény 17 §-a a közoktatás sikere érdekében szükségesnek tartotta az állami iskolákban is az anyanyelvű képzés biztosítását. Emellett a 27.§ a hivatalokba a nemzetiségi nyelveket ismerő hivatalnokok alkalmazását ígerte. Ugyanakkor a mindennapi életben mindenki saját, az általa alapított intézetek nyelvét és egyletek nyelvét is saját maga határozhatta meg.³

Államosítás-elközösítés a dualista korszakban

Az 1890-es évektől a községek már szívesen szabadultak meg iskolaügyi terheiktől, áthárítva azokat az államra. A felekezeti iskolákat elközösítő mozgalom az 1870-es években indult, amikor az állam átvette az első népiskolákat. A századfordulón az állam a felekezeti népiskolák 8,3 %-át vette közvetlen rendelkezés alá. Ugyanakkor a nemzetiségi (román-szerb) görögkeleti népiskoláknak csak 1,3 %-át, az izraelitáknak 0,9 %-át államosították!

Az államosítás különösen a századforduló időszakában erősödött fel, amely következtében az 1907/08. évi adatok szerint az összes népiskola 13,7% -a élt meg korábban egy vagy két jellegváltozást.

A magyar, mint tanítási nyelv

Az 1868/69-1907/08. tanévek között 43,4%-ról 75,8%-ra nőtt a magyar tanítási nyelvű népiskolák aránya főleg a rutén, szlovák és a német nyelvűek rovására. Legkevésbé a román és a szerb tannyelvű görögkeletieket érintette ez a folyamat.

Az 1907/08. tanévben kivétel nélkül magyar tanítási nyelvű volt az összes állami, vármegyei, az örmény katolikus, a református, az egyesült protestáns, az unitárius és az izraelita népiskola. Domináló volt a magyar nyelv a magániskolákban, a társulati és a római katolikus népiskolák nagyobb részében és a községi iskolákban is. Az evangélikusoknak is a 25%-nyi német és 12%-nyi szlovák mellett a többség magyar

³ Az 1868. évi XLIV. Törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.

tanítási nyelvüként működött. Ezekkel szemben ez az arány a görög katolikusoknál már csak 36,1% volt, viszont a görögkeletieknél még a fél százalékot sem érte el.

Az elemi népiskolával való ellátottság

A magyar nyelvűségeen kívül fontos kultúrpolitikai kérdésként vetődött fel az elemi népiskolával való ellátottság biztosítása. Az 1907/08. tanévben a települések 14%-ának nem volt saját népiskolája, s 1,9%-ának népiskolája az év javarészeiben vagy teljesen szünetelt. A népiskolával nem rendelkező 1756 községből 1381-nek a tanköteleseit be tudták iskoláztatni valamely szomszéd helység iskolájába az átjárás lehetősége miatt. Ez azonban a hegyvidékeken sokszor megoldhatatlan volt, különösen télen. A századfordulón az ország településeinek egyharmada 500, s egy hetedede 300 főnél is kevesebb lakossal rendelkezett, s nagyobbik része az ország periferiáin, főleg nemzetiségi lakta hegyvidékeken helyezkedett el. A népiskolába nem járó tanköteleseknek mégis 9/10-e az iskolával rendelkező településekről, főleg azok külterületeiről került ki. A legnagyobb problémát a szétszórt tanyák iskolaköteleseinek iskoláztatása jelentette. Ilyen kis tanyákon együttvéve több magyar gyermek lakott, mint a nem magyar anyanyelvű az iskoláztatlan hegyi falvakban. Megoldásként a vándortanítói intézményt ajánlotta a kormányzat, mely révén a tanítás helyének év közbeni többszöri változtatásával egyfajta iskolázottsági szintet lehetett biztosítani.⁴

A fejlődés nem tudott lépést tartani a szükséglettel, annak ellenére, hogy a századfordulóig eltelt negyedszázadban az állam hozzájárulása az iskolák fenntartásához 45-szörösére nőtt. A szegénység mellett a nagy felekezeti és nyelvi széttagoltság is gátolta a népiskolák osztoztatásának növelését. Míg az állami népiskolák teljes osztoztatása 44,4 % volt, addig a gör. katolikus és gör. keleti népiskolák majd 100 %-a osztoztatlanul működött.⁵

A három legnagyobb iskolafenntartó közül a községek és az állam saját iskoláinak több mint 70%-át tartotta fenn önerőből, míg ez a felekezetek esetében csak 39%-os volt. Utóbbiak közül a legnagyobb arányban (60 %) a görögkeletiek, míg az unitáriusok csak 20%-ban fedezték saját iskoláik fenntartási költségeit. Ugyanezen két felekezet volt az, amelynek iskolái a legnagyobb (unitáriusok 37,2%-a), illetve legkisebb (görögkeletiek 3,0%-a) mértékben részesültek államsegélyben.⁶

⁴ *A magyar Szent Korona országai népoktatásügyének fejlődése.* Szerk. és kiadja : A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Atheneum, Budapest, 1913. (Magyar Statisztikai Közlemények, 31. köt.) 41-44. o.

⁵ *A magyar Szent Korona országai népoktatásügyének fejlődése.* Szerk. és kiadja: A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Atheneum, Budapest, 1913. (Magyar Statisztikai Közlemények, 31. köt.) 47-52. o.

⁶ Szakál János (1934): *A magyar tanítóképzés története.* Hollósi János Könyvnyomtató, Budapest, 85-86. o.

Az a bizonyos „magyarosítás”

A „magyarosítás” leginkább támadott törvénye az 1879. évi 18. törvénycikk volt, mely a magyar nyelv tanításáról intézkedett a népoktatási tanintézetekben. Mivel az államnyelv nem ismerete minden egyes országban hátrányos helyzetbe hozta és hozza a lakosság nem államnyelv-anyanyelvű részét, ezért ez a törvény módot és lehetőséget akart biztosítani az államnyelv elsajátítására abban az intézménytípusban, ahová tankötelezettségi alapon mindenkinek járnia kellett. Egyébként már az 1868. évi 38. tc. kötelezővé tette a magyar nyelv tanítását tantárgyi formában a nem magyar nyelvű tanító-és tanítónőképzőkben, s az itt végzetek magyar tudásának tanfelügyelő előtti bizonyítására is szükség volt.

Ennek ellenére az 1879-es törvény 2§-a az, mely 1882 után (14 évvel 1868 után) nem tette lehetővé a tanítók és a segédtanítók magyar nyelvismeret nélküli oklevélszerzését és alkalmazását. Ugyan a nyári hónapokban tartottak nyelvi póttanfolyamokat, ezek inkább kiadásokkal, semmint tényleges haszonnal jártak. Az autonóm egyházak tudatos passzivitása ezen a téren sikeres volt.

Szintén e törvény hívja fel a figyelmet az 1868. évi 38. törvénycikk 58. §-ában és az 1876. évi 28. tc. (A népiskolai hatóságokról) 13. §-ának 2. és 3. kezdetében foglalt rendelkezések szigorúan végrehajtására. A törvény 58.§-a az anyanyelvi oktatáshoz való jogot deklarálta, amelyhez az adott községben használatos nyelveket ismerő, azon tanítani tudó tanítók, illetve a népesebb többnyelvű helyeken különböző anyanyelvű segédtanítók alkalmazását látta szükségesnek.

Csak ekkor történt intézkedés a 4.§-ban megfogalmazottról, hogy a magyar nyelvet valamennyi népiskola vegye fel a kötelező tárgyai sorába. Ezt azonban a magyar nyelv oktatására alkalmas megfelelő számú tanító kiképzéséhez kötötte, vagy a fokozatos bevezetése mellett állt ki.

Betartásáról az 1868. évi 38. tc. 15. és 22 §-ai, illetőleg az 1876. évi 28. tc. 7. §-a gondoskodott. Ennek megfelelően lehetőség volt arra, ha „*a hitfelekezetek főhatóságai a kormány által félévenként történt három ízbeli megintés után sem teljesítenék: a kormány közös községi iskola felállítását rendelheti el; a község felhatalmaztatik azon hitfelekezetekre is kivetni a törvényben megállapított iskolai adót, a melyek a fennebb érintett szakaszokban foglalt föltételeket, a mondott háromszori megintés után sem akarják, vagy nem képesek saját felekezeti iskoláikra nézve teljesíteni*”, és a 22.§ a tanintézetek bezáratását, felfüggesztését is kilátásba helyezte. A 7. § szerint a közigazgatási bizottságnak kellett fellépnie abban az esetben, ha államilag „*eltiltott tankönyv vagy taneszköz használata büntetendő cselekményt képez, mely a körülmények szerint 300 forintig terjedhető bírsággal, vagy 3 hóig terjedhető fogsággal, vagy a tanítót illetőleg hivatalvesztéssel is sújtható*”.

A közigazgatási bizottság az ügylet szabályszerű bünvádi eljárás végett a kir. törvényszéknek átadja. Egyidejűleg a tanítót hivatalától és fizetésétől felfüggesztheti, vagy, ha a felekezeti iskola tanítója: jelentést tesz a vallás- és közoktatásügyi

miniszternek, ki az illető egyházi főhatóság útján, a vétkes tanítónak állomásától és fizetésétől felfüggesztését elrendelheti.”⁷

Apponyi Albert kultuszminiszter volt az, aki 1906 és 1910 között elődei elképzeléseit törvényi szintre tudta emelni. A nevéhez fűződő ún. Lex Apponyi törvénycsoport rendelkezett az államsegélyhez való jutás feltételrendszeréről, a tanítói képesítővizsga tartalmáról is. Mivel 1908-ban ingyenessé vált a népoktatás, sok nemzetiségi népiskola csak államsegéllyel tudta volna tovább folytatni a működését, ám ezt a hozzátartozó feltételekkel inkább nem vették igénybe. Ez fogyásvakat okozta.⁸

Az állam a községi tanítók fizetésének minimumát 1893-ban már a felekezetekre is kiterjesztette, melyhez államsegélyt is biztosítottak. Az állami tanítók fizetés-rendezésére az 1907. évi 26. tc.-ben került sor, alapfizetesként 1100-1200 koronát szabva meg. Ezt az 1907. évi 27. tc. a községi és a felekezeti tanítóknak is biztosította. Amennyiben ezt az iskolafenntartó nem tudta teljesíteni, államsegélyt kellett kérnie. Ezt azonban csak akkor kaphatták meg, ha a nem magyar tannyelvű népiskolák a magyar nyelv tanítására, a tankönyvekre, a tantervre, valamint a tanítók képzésére nézve a törvényben megállapított kötelezettségeknek eleget tettek. A görög katolikus és görögkeleti egyházakat a VKM kénytelen volt újból és újból figyelmeztetni, hogy alkalmazzanak okleveles tanítókat, s azoknak adják meg a törvény szerinti fizetést, hogy a tanítók ne kényszerüljenek napszámba járni. Azonban a tanítók képzésére és a magyar nyelv megfelelő szintű tanítására vonatkozó törvények betartása az államsegélyt nem kérők számára is kötelező volt.⁹

Még az 1909-ben kiadott Szabályzat biztosította, hogy minden nem állami, de fizetés-kiegészítő államsegélyt kapó képző részére kötelezővé tették az állami tantervet és utasítást és a rendtartási, valamint a képesítővizsga szabályzatot.¹⁰

1909-ben adták ki azt a rendeletet, mely a felekezeti képzők államsegélyhez jutását szabályozta. Mivel ezek az intézmények is ugyanazt a feladatot látták el, legalábbis elvben, mint az államiak – ugyanakkor anyagi eszközeiket tekintve sok esetben azok alatt álltak –, ezért a kormányzat legalább a legalapvetőbb feltételeket, azaz a szakszerű tanári kart biztosítani akarta. Emellett állandó testületek kialakítását is célozták. Mindehhez egy sor feltétel teljesítése esetén fizetés-kiegészítő államsegélyt kaphattak. Így többek között más intézménytől függetlennek, 4 évfolyamosnak kellett lennie a képzőnek legalább 4 állandó, rendszeren alkalmazott tanárral. A magyar nyelvű képesítő vizsga miatt a meghatározott tárgyakat a nem magyar anyanyelvűekben is magyarul kellett tanítani. Ezeken túl előírták a felsze-

⁷ www.1000ev.hu

⁸ Mann Miklós (1993): *Kulturpolitikusok a dualizmus korában*. OPKM, Budapest, 83-135. o.

⁹ *A magyar Szent Korona országai népoktatásiügyének fejlődése*. Szerk. és kiadja: A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Atheneum, Budapest, 1913. (Magyar Statisztikai Közlemények, 31. köt.) 80-89. o.

¹⁰ Szakál János (1934): *A magyar tanítóképzés története*. Hollósi János Könyvnyomtató, Budapest, 102-112. o.

reltséget, a használható tankönyveket, a gyakorlóiskola és a gyakorlóterület meglétét is.¹¹ Ennek ellenére az előírt képesítéssel a görögkeleti és görög katolikus tanítók kevesebb mint 70%-a rendelkezett, szemben az államiakkal, ahol ez majdnem 100%-os volt.

A felekezetek többsége egyre szélesedő oktatási feladatainak ellátásához nem rendelkezett elégséges anyagi erővel. Az állam fejlesztette volna a népoktatást, de feltételeit – magyar nyelv ismerete, magyar nyelven tudó tanító – a főleg nemzetiségieket tömörítő egyházak (görög katolikus és keleti) elutasították. Emiatt ezeknek a népiskoláknak a helyzete katasztrofális volt, ami megmutatkozott az alacsony kulturáltsági (írni-olvasni tudás) szintben. Ezt viszont a nemzetiségi és a határon túli nemzettársaik politikusai a magyar kultúrpolitika rovására írták, amely politika szerintük szándékosan sorvasztotta a nemzetiségi oktatásügyét. A dualista kormányok nemzetállamban gondolkodtak, s a magyar nyelv, mint államnyelv ismeretét mindenkitől meg akarták követelni. Utóbbi törekvés a 19-20. század valamennyi polgári államát jellemezte és jellemzi, így képmutatás a magyar kultúrpolitika elítélése akkor, amikor más nemzeteknél az államnyelv tudása természetesnek tekinthető.

A leírtak

Az I. világháború utáni kisebbségi szerződések

Az I. világháborút lezáró békeszerződések láncolata a legnagyobb változásokat Közép-Kelet-Európa térségében hozta. Az Osztrák-Magyar Monarchia felszámolásával független államok sora jött létre. A nemzeti önrendelkezésre való hivatkozás keveredett a nyers hatalmi érdekek jelentkezésével. Az Antant-hatalmak igazságosztása az egyik fél irányába, a másik féllal szembeni igazságtalansággal járt együtt. A politika síkján jelentkező, a „győztes mindent visz” elve 1918-at követően emberi sorsok tragédiáját okozta.

A soknemzetiségű állam helyébe, Ausztriát és Magyarországot kivéve, soknemzetiségű államok sora lépett. Így a korábban felerészben nem magyar anyanyelvű lakossággal rendelkező Magyarország nemzetiségi politikáját erőteljesen támadók ott álltak a zömmel magyar nemzetiségű tömegekkel.

A korábbi magyar kultúrpolitika jellemzőivel és támadott elemeivel már megismerkedtünk. Most nézzük, hogy az ún. utódállamok saját magukkal szemben is ugyanolyan követelményeket állítottak-e fel, mint amit korábban a magyar államtól elvártak.

¹¹ *Szabályzat a felekezeti Tanító- és Tanítónőképző-Intézetek igazgatóinak, tanárainak, tanítónőinek és gyakorlóiskolai tanítóinak engedélyezendő fizetésekiegészítő államsegélyről.* (A Vallás- és Közoktatásügyi M. kir. Miniszter az 1909. évi márc. hó 16-án 46.447. szám alatt kelt rendeletével.) M. Kir. Tudományegyetemi nyomda, Budapest, 1911.

Kisebbségvédelmi egyezmények Közép-Kelet-Európában

- A szövetséges és társult főhatalmak és a Cseh-Szlovák Állam között Saint-Germain-en Laye-ben 1919. évi szeptember hó 10-én aláírt szerződés.
- A szövetséges és társult főhatalmak és Románia között Párizsban 1919. évi december hó 9-én aláírt szerződés.
- A szövetséges és társult főhatalmak és a Szerb-Horvát-Szlovén Állam között Saint-Germain-en Laye-ben 1919. évi szeptember hó 10-én aláírt szerződés.
- Az 1921. évi XXXIII. törvénycikk az 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

Ezek a szerződések a következő területekre terjedtek ki: általános jogegyenlőség, élethez és szabadsághoz való jog, nyelvi jogok, lelkiismereti és vallásszabadság, állampolgársági jogok, intézményalapítási jogok, oktatási jogok, vallási és oktatási autonómia. E jogokat Magyarországon az 1868. évi XLIV. törvénycikk biztosította.

Ezek betartását az aláíró államok részéről a Nemzetek Szövetsége ellenőrizte, a védelme alá helyezték a szerződéseket. A kisebbségi szerződésekben a kötelezettségek felsorolása megegyező, s egy-egy kivételtől eltekintve szövege is azonos. A nyelvi rendelkezések is alapvetően egységes szövegezésűek. Az utódállamok eltérő belső jogrendjéből, alkotmányos berendezkedéséből, hagyományaikból eredően azonban más-más gyakorlat keletkezett, így maradéktalan végrehajtásukról sem beszélhetünk.

A csehszlovákok, a románok, a szerb-horvát-szlovének számára ugyanazt írta elő a 7. cikk (1), mely szerint *„minden... állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő, és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.”*¹²

Magyarország az 55. cikkben arra kötelezte magát hogy *„az ország minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül, az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja. Magyarország minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást nyilvánosan vagy otthonában sza-*

12 Halmosy Dénes (1983): *Nemzetközi szerződések 1918-1945*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Gondolat, Budapest.

– *A szövetséges és társult főhatalmak és a Cseh-Szlovák Állam között Saint-Germain-en Laye-ben 1919. évi szeptember hó 10-én aláírt szerződés.*

– *A szövetséges és társult főhatalmak és Románia között Párizsban 1919. évi december hó 9-én aláírt szerződés.*

– *A szövetséges és társult főhatalmak és a Szerb-Horvát-Szlovén Állam között Saint-Germain-en Laye-ben 1919. évi szeptember hó 10-én aláírt szerződés.*

badon gyakoroljon, amennyiben ezeknek gyakorlata a közrenddel és a jó erkölcsökkel nem ellenkezik”.¹³

A 7. cikk (3) mind Csehszlovákia, mind Románia, és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság számára is előírta, hogy *„egyetlen állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő, vagy bármilyen természetű közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken*”.¹⁴

Ugyanezt Magyarország számára az 58. cikk írta elő, miszerint *„Egyetlen magyar állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken*”, melyet jóval bővebben is leírtak: *„Minden magyar állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi*.

Vallási, hitbéli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen magyar állampolgárra sem lehet hátrányos.”¹⁵

A 7. cikk (4), valamint az 58. cikk is valamennyi esetben megegyező, miszerint a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedéseket nem érintve, a nem államnyelvű állampolgárok nyelvüket a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni.¹⁶

Ugyanakkor az 58. cikk Magyarország számára még előírta, hogy *„azok a magyar állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi magyar állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használják és vallásukat szabadon gyakorolják.*”¹⁷

A 9. cikk (1), a románoknál a 10. cikk (1), és az 59. cikk a közoktatásügy kisebbségi jogairól szólt, miszerint, ahol „jelentékeny arányban” kisebbségi nyelvű állampolgárok élnek, ott a kormányok „megfelelő könnyítéseket” fognak engedélyezni avégből, hogy az ily állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Kivéve a csehek esetében, ahol az elemi iskola említése nem szerepel. Ugyanakkor ez a rendelkezés nem akadályozta az egyes kormányokat abban, hogy az államnyelv tanítását kötelezővé tegye.¹⁸

¹³ Az 1921. évi XXXIII. Törvénycikk az 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. VI. Cím. A kisebbségek védelme. www.1000ev.hu

¹⁴ Lásd: 12. jegyzet.

¹⁵ Lásd: 12-13. jegyzet.

¹⁶ Lásd: 12-13. jegyzet.

¹⁷ Lásd: 13. jegyzet.

¹⁸ Lásd: 12-13. jegyzet.

Ezektől függetlenül a 9. cikk (2), a románoknak a 10. cikk (2), és az 59. cikk szerint azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek olyan állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek az élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi, vagy más költségvetésekben nevelési, vallási, vagy jótékonyági célokra fordíthatnak.¹⁹

Románia külön cikkben (11.) vállalt kötelezettséget arra, hogy „*hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen*”.²⁰

Ezeken túl a 60. cikkben Magyarország hozzájárul ahhoz, hogy amennyiben a jelen cím előző cikkeinek rendelkezései oly személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme alatt fognak állani. Ezek a rendelkezések a Nemzetek Szövetségének Tanácsa többségének hozzájárulása nélkül nem változtathatók meg. A Tanácsban képviselt Szövetséges és Társult Hatalmak kölcsönösen kötelezik magukat arra, hogy nem tagadják meg hozzájárulásukat az említett cikkeknek egyetlen oly módosításától sem, amelyet a Nemzetek Szövetsége Tanácsának többsége megfelelő formában elfogadott.

Magyarország hozzájárult ahhoz, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa minden egyes tagjának meg legyen az a joga, hogy a Tanács figyelmét e kötelezettségek valamelyikének bármilyen megsértésére vagy megsértésének veszélyére felhívja, és, hogy a Tanács oly módon járhasson el, és oly utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasnak és hathatósaknak mutatkoznak.

A Magyar Kormány hozzájárult ahhoz, hogy a kisebbségekről szóló egyezményekkel kapcsolatban bármilyen vitás kérdés felmerülne, azt a Nemzetközi Állandó Bíróság elé kell terjeszteni, amelynek a döntése ellen fellebbezésnek nem volt helye.

A magyarság népoktatásügye az utódállamokban a '20-as évek elején

A történelmi Magyarország utolsó béketanévében meglévő népiskoláinak 62,2%-a került elcsatolásra, javarésze Romániához (29,1%) és Csehszlovákiához (25,3%) került. Az elcsatolt népiskolák 24,5%-a volt állami, de az összes állami népiskola 73,8%-a került a határon túlra. Mivel ezek magyar tannyelvű népiskolák voltak, a magyar tannyelvű felekezetiakkal együtt az elcsatolt népiskolák 56%-a volt magyar tannyelvű. A Csehszlovákiához került népiskolák 71%-a volt magyar tannyelvű, míg a Romániához kerülteknek csak 41,8%-a. Tulajdonképpen ezek azok az is-

¹⁹ Lásd: 12-13. jegyzet.

²⁰ Lásd: 12. jegyzet. *A szövetséges és társult főhatalmak és Románia között Párizsban 1919. év december hó 9-én aláírt szerződés.*

kolák, amelyek helyzetét a kisebbségvédelmi egyezmények és ezek helyi betartása alapvetően meghatározta.²¹

Trianont követően a magyar politika természetes érzékenységgel követte nyomon a határokon túlra került magyarság népoktatásügyének, nemzetiségi jogainak alakulását. Mindezt a már érintett békeszerződések garanciája is támogatta.

Romániában erőteljesen hozzákezdtek a kisebbségek kultúrájának visszaszorításához, s a románság kultúrájának nagy ütemű fejlesztéséhez. Az 1922-1925 közötti időszakban egyedül csak az erdélyi szászok tudta megőrizni korábbi kulturális helyzetét. 1919 és 1924 között a 3025 magyar kisebbségi népiskolából csak 955 tudott tovább működni, de már magyar-román tannyelvvel, és részben nyilvánosági jog nélkül. A 29 volt magyar tanítóképző közül 23-at vettek el vagy zártak be. A román kormánynak a trianoni szerződésben vállaltakkal teljesen ellentétes magatartását jelzi, hogy egyedül csak az udvarhelyi 41 egyházközségből álló református egyházmegye tiszta magyar lakossága a fent jelzett öt évben elveszítette református népiskoláinak 54, tanítóinak 55, s tanulóinak 70%-át (!).

A kisebbségi közoktatás erőteljes visszaszorítását követően került sor 1924-ben a népoktatásügy rendezésére. A törvény indoklásában az állam által megkövetelt egységes oktatásról szóltak, amely egyféle iskolát és egyféle lelket kívánt. Az óvodák szerepét abban látták, hogy az általuk elmagyarosodottnak és eloroszosodottnak tartott lakosságot visszaramánosítsák.

Az elemi népiskola 7 osztályos lett, amelynek a törvény csak az első négy osztályában engedte meg az anyanyelvű oktatást. A felső háromban a tanítás nyelve csak román lehetett.(!) A zsidóság azonban mind a hét osztályban csak románul tanulhatott.

A törvény a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásával csak mellékesen foglalkozott. A román kormányzat a kisebbségi egyezmény már jelzett 10.§-át azzal a cinikus magatartással hagyta figyelmen kívül, hogy a kisebbségi iskolákba csak románul tudó tanítókat küldött. Természetesen a törvény hitet tett a megfelelő kisebbségi népiskolai hálózat működtetése mellett. Igaz, ezek állami iskolák nem lehettek, mivel azokban a korábbi magyar gyakorlatnak megfelelően kizárólag a román államnyelven oktathattak. Nem véletlen tehát a volt állami magyar tanítók jelentős tömegeinek Magyarországra menekülése.

A román kormány az erdélyi székely és szász településeknek ígért vallási és tanügyi önkormányzatának biztosítását úgy védte ki, hogy az ország területét kultúrzonákra osztotta fel, külön tanügyi közigazgatást rendezve be, s a tanítókat más, román zónákból hozatta. E tanítóknak nagyobb fizetést, gyorsabb előrehaladást és földet ígért az állam, sőt, a miniszter elrendelhetette a tanítóképzőkből kikerülteknek, hogy 3 évre mely zónákba mehetnek.

Ezzel kapcsolatban a román kormányzat a több évszázados önkormányzati jo-

²¹ Buday László (1921): *A megcsönkített Magyarország*. Pantheon, Budapest, 243-244. o.

gokat, mint középkori maradványt, nem ismerte el. Nem vett figyelembe semmiféle hagyományt, korábbi törvényes jogot, de az általa is aláírt nemzetközi szerződést sem. Ily módon az iskoláztatás területén egyfajta tabula rasát csinált. A római katolikus, a református, az unitárius és az evangélikus egyház megpróbálták fellépni e folyamat ellen. Visszaszorításukra az 1925-ös magánoktatásról szóló törvényben intézkedtek. Ennek szellemiségét jelzi, hogy ezekben az iskolákban a tanulók az óráközi szünetekben hetenként három napon büntetés terhe mellett csak románul beszélgethettek, hogy a románosan, vagy németesen hangzó nevű tanulók – ha vallásuk meg is egyezett –, magyar felekezeti iskolába nem voltak felvehetők, illetve el kellett őket távolítani onnan.⁽¹⁾²²

Hasonló folyamat zajlott le a Magyarországtól elcsatolt déli vármegyékben is, melyek a Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz kerültek. Az arányokat jól jelzi, hogy míg Szerbia 2025, a hozzácsatolt területek 5486 iskolával rendelkeztek. Ezért a '20-as évek közepéig átmenetileg az 1904. évi szerbiai népoktatási törvény és annak 1919-es módosítása volt érvényben. Ez ugyan 6 osztályos népiskoláról szól, de mivel csak négynek az elvégzését tette kötelezővé, visszalépést jelentett. Az V.-VI. osztályok megszervezését a helyi hatóságokra bízták. Lényeges előrelépést jelentett elvben a '20-as évek második felében az elemi oktatás 8 évre történő emelése.

A kisebbségek számára hátrányos volt, hogy a szerb törvény csak állami és magániskolát ismert el. Így történhetett meg az, hogy már 1919-ben az ún. Vajdaság területén minden felekezeti, társulati, egyesületi és községi népiskolát államivá minősítettek át. Ez az intézkedés a párizsi egyezmény autonóm intézményekre vonatkozó passzusainak felrúgásával volt egyenlő. Emellett előírták, hogy szerb szülő csak szerb tannyelvű iskolába járathatja gyermekét. A földrajzot és a történelmet mindenkinek szerbül kellett tanulnia, tehát a szerb nyelv ismerete nélkülözhetetlen volt. A fenti rendelkezéseket követően az 1924/25. tanévben a hivatalos statisztikák szerint a Vajdaság 1038 iskolájából 273 volt magyar tannyelvű.²³

Csehszlovákiában is a '20-as évek az erőteljes állami beavatkozás időszaka volt a népoktatásügy területén. A volt magyar állami népiskolák mint cseh állami népiskolák folytatták tovább működésüket cseh nyelvű tanítók alkalmazása mellett. Ez utóbbi a magyar mellett szlovák érdekeket is sértett.

Az iskolák autonómiájára vonatkozó szerződést a csehek sem tartották be, hiszen az államsegélyek megvonásával lehetetlen helyzetbe hozták a kisebbségek felekezeti népiskoláit. Emellett nem elégedtek meg a magyar tannyelvű népiskolák visszaszorításánál a 20%-os létszámhatárral, hanem még adminisztratív eszközökkel is igyekeztek csökkenteni a magyar tanulók számát. Amennyiben valaki szlovák

²² Barabás Endre (1927): *A romániai állami elemi oktatás*. In: Kornis Gyula szerk.: *Az elszakított magyarság közoktatásügye*. MPT, Budapest, 13-50. o.

²³ Berkes József: *Szerbia közoktatásügye*. I.m. 148-161. o.

községben született, vagy neve szlovákosan hangzott, akkor a gyermeket csak szlovák vagy cseh nyelvű népiskolába lehetett beírni.²⁴

Az Ausztriához került nyugat-dunántúli területen – mely a Burgenland elnevezést kapta –, minden iskolában német nyelven kellett tanítani, csupán abban a néhány községben engedték meg a magyar (5) vagy horvát nyelvű oktatást, amelyekben a lakosság teljes egészében ilyen nyelvű volt.²⁵

A Trianonban elszakított területek iskolaügye az 1930-as években

A szomszédos államok már érintett '20-as évekbeli nemzetiségpolitikája is jelzi, hogy míg 1918 előtt a dualista Magyarország kormányzatától nagyvonalú nemzetiségpolitikát igényeltek, addig az utódállamok kormányzatai önmaguktól ezt nem követelve meg, minden eszközt megragadtak a magyarság asszimilációjának gyorsításához.

Romániában részben a földbirtokreformmal, részben az államsegélyek megvonásával, részben a felekezeti iskolák létszámhatárainak szigorú betartatásával igyekeztek a nemzetiségi nyelvű oktatást tönkretenni. A magyar szülők sokszor inkább az ingyenes, de román tannyelvű állami iskolába adták gyermekeiket. Mivel az állami iskola létesítése és fenntartása is a településeket terhelte, így azok sok esetben rákényszerültek anyanyelvi felekezeti iskoláik feladására. Ugyanakkor a kisebbségi szerződés értelmében felállított magyar tagozatokat fokozatosan elrománosodtak, részben az ún. kultúrzóna intézményének hatásaként.²⁶

Míg az állami iskolák személyi kiadásait a kultusz-kormányzat viselte, addig a magyar felekezeti iskolák némi államsegélyt csak 1921-ben, 1929/30-ban, és 1939/40-ben kaptak.²⁷

A magyar nyelvű oktatást gyakorlatilag a felekezetek látták el. Ezek nehézségeit jelzi, hogy a községeknek sokszor nem volt anyagi lehetőségük a fenntartásukra. Ugyanakkor a felekezeti iskolába való beiratkozáshoz az állami iskola igazgatójának az engedélyére is szükség volt. Az erdélyi magyar nyelvű egyházak hatalmas erőfeszítéseit mutatja, hogy az ellehetetlenítésükre irányuló román kormányzati szándékok ellenére a népoktatás terén 483 református, 297 római katolikus, 36 unitárius és 6 evangélikus népiskolát tudtak meg- és fenntartani a '30-as években. Ezek az iskolák csak 75 580 magyar tanulót tudtak befogadni, így a tanulók 57,6%-a kénytelen volt döntően román tannyelvű népiskolába beiratkozni.²⁸

A középiskolák területén is nagy hiány mutatkozott magyar tannyelvű szakis-

²⁴ Pechány Adolf: *A Felvidék közoktatásügye*. I. m. 186-218. o.

²⁵ Csuppay Lajos: *Az Ausztriához csatolt terület közoktatásügye*. I. m. 219-226. o.

²⁶ Míkó Imre (1941): *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig*. A „Studium” kiadása, Budapest, 161-163. o.

²⁷ Botlik József (1988): *Erdély tíz tételben (1918-1940)*. A szerző kiadása, Szombathely, 109-143. o.

²⁸ I. m. Míkó Imre.

kolákban. Az 1925. március 7-i bakkalaureatusi törvény eltörölte az addig Erdélyben fennálló érettségít, s helyette a felekezeti iskolák tanulóinak is állami tanárokból álló bizottság előtt kellett vizsgázni még a magyar nyelven tanult tárgyakból is románul. Így az első években a magyar tanulók 70-80%-a megbukott, s ezzel megbénították az értelmiség utánpótlását.²⁹

A középfokú oktatás területén 1930/31-ben 23 polgári iskola, 17 líceum, 7 tanítóképző, 4 felsőkereskedelmi és 4 gazdasági téli iskolája volt az Erdélyben élő 1 480 712 magyarnak, valamennyi felekezeti fenntartásban.

Az anyanyelvi oktatás a '30-as években még inkább visszaszorult, mert a gazdasági válság időszakában a tanulók jelentős része nem tudta fizetni a felekezeti iskolák tandíját.

Romániában 1938-ban, a pártok feloszlatása, a korporatív rendszer hivatalos megteremtése után jött létre a gróf Bánffy Miklós vezette Magyar Népközösség a magyarság kulturális és gazdasági-társadalmi képviselőjének ellátására. Ekkor indultak meg a tárgyalások a kisebbségi státúmról, mely az oktatásban, a kulturális intézmények és az egyházak működésében ígért javulást.³⁰

A kisebbségi főköormánybiztosság irányelveinek 5. cikkelye megfogalmazta, hogy a szülők jogosultak egyedül a gyermek etnikai hovatartozásának megállapítására, s beíratják őt bármely iskolába. A 8. cikkelyben az érettségi vizsgákon a tanulók anyanyelvét beszélő és értő bizottság felállítását határozták el. A 14. cikkely ugyan lehetővé tette a helyi hivatalokhoz való anyanyelvi fordulást, de csak hivatalos román fordítás birtokában! A 16. cikkely a kisebbség nyelvét ismerő tisztviselőket ígért. A 19. cikkely a családneveknek ismét eredeti formájában való írását engedélyezte.

Az 1939. máj. 27-i új népiskolai törvényből kihagyták a régi törvénynek a névelemzésekre vonatkozó szakaszát. Ugyanakkor a felekezeti iskolák osztálylétszámait 40 főre csökkentették. Ez azt a veszélyt hordta magában, hogy új párhuzamos osztály nyitásának lehetetlensége esetén e létszám felettieknek állami népiskolába kellett volna tanulniuk. A közoktatásügyi minisztérium azonban átmenetileg az 1939/40. tanévre magasabb osztálylétszámokat is engedélyezett.³¹

Az 1940/41. tanévben azonban Észak-Erdély számára a 2. bécsi döntés értelmében a magyar rendszerre való áttérés kezdődött meg. Ez azonban nem ment egyik pillanatról a másikra. Ez derül ki a Marosvásárhelyi Tankerületi Királyi Főigazgatóság egyik 1941-es jelentéséből. Szükségesnek és kívánatosnak tartották, hogy az 1941/42. tanévtől átvegyék az erdélyi megyék is a hazai óraterveket. Különösen fon-

²⁹ I. m. Bottlik József.

³⁰ *Erdély története III. kötet.* Főszerk.: Köpeczi Béla, szerk.: Szász Zoltán Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 1733-1759. o.

³¹ I. m. Mikó Imre.

tosnak látták a nemzetismereti tárgykörök és a román nyelv ismeretét, s az erőszakos eszközök elkerülését ajánlották a magyar nyelvtanítás ügyében.³²

Csehszlovákiában a törvényileg bevezetett 8 osztályos népiskola (obecna skola) csak a települések 15-20%-ában épült ki a '30-as években. A városokban ez az arány 65-70%-ot tett ki. A falvakban nagyrészt 5 osztályos iskolák működtek.³³

Az 1930-as népszámlálás szerint Szlovákia 571 988 főnyi magyarságának 735, Kárpátalja 109 472 magyar nemzetiségű lakosságának 110 népiskolája volt. A felekezetek „magyarságmentő” funkcióját jelzi, hogy 1932-ben Csehszlovákiában a 822 magyar tannyelvű népiskola 42%-a római katolikus (347), 30%-a protestáns (ref., ill. ev.) (245) volt, 11%-uk (93) viszont állami fenntartásban működött.³⁴

A csehszlovák iskolapolitikát dicséri, hogy 1933-ban Rusinsko (Kárpátalja) magyar tanulóinak 88,6%-a tanulhatott anyanyelvén, míg a cseh tannyelvű állami népiskolákban 50, a magyar nyelvű reformátusokban 80, a római katolikusokban 100 gyermek jutott egy tanítóra.³⁵

Az első bécsi döntést megelőző 1937/38-as tanévben a Szlovákiában működő 4 297 népiskolából 754, a 11 709 osztályból 1 879 volt magyar tannyelvű 85 507 tanulóval. Míg azonban 1921-től mind az iskolák, mind az osztályok száma nőtt, addig a magyar tanulóké 15,5%-kal csökkent.³⁶ A visszanyert Felvidéken működő népiskolákat fenntartók sorában a legkiemelkedőbbek a római katolikusok (406 iskola, 1237 tanító), a reformátusok (342 iskola, 378 tanító) és az állam (342 iskola, 1537 tanító) voltak.³⁷

A visszatért Kárpátalján az 1939/40. tanévben 2 332 tanító 524 népiskolában 2 308 osztályban tanított. Valamennyi tanító oklevéllel, vagy tanítói érettségivel rendelkezett, de még így is tanítóhiány állt elő, mivel zömmel eltávoztak a cseh és ukrán nemzetiségű tanítók.

A tanulók zöme rutén (97 142) és zsidó (10 205) volt. Mellettük 4 113 szlovák, 2 882 magyar és 1 630 német járt népiskolába. (A tankötelezettek száma 116 143 fő volt.)

Magasabb szinten 11 állami és 1 izraelita polgári iskola működött 2 622 tanulóval és 106 tanárral. A térség 3 gimnáziumában 1 943 tanulót 79 tanár oktatott. Ezek közül a munkácsi és ungvári ruszin, a huszti ruszin-magyar tannyelvű volt.

A visszatérést követően 2 519 tanárt és tanítót vontak igazolási eljárás alá, melyek után megtörtént a megfeleltetők kinevezése és rangsorolása.³⁸

Jugoszláviában az elemi oktatás a 7-15 évesek számára volt kötelező. Az a kisebbségi szülő, akinek gyermeke nem beszélte az államnyelvet (szerb), hatéves ko-

³² HBmL. VI. 501/b. 2347/1941-42. a. 1077-1940-42.sz. (42.cs.)

³³ Bajkó Mátyás (1978): *Összehasonlító pedagógia I.* (Iskolakultúrák). Tankönyvkiadó, Budapest, 96. o.

³⁴ Moravék Endre (1937): *A felvidéki magyarság iskolaiügye.* Néptanítók Lapja, 13. sz. 493-497. o.

³⁵ *Rusinsko (magyar) népoktatásügye.* Néptanítók Lapja, 1933. 15. sz.. 557. o.

³⁶ Gyönyör József (1990): *Mi lesz velünk magyarokkal ?* Madách, Pozsony-Bratislava, 24. o.

³⁷ Szombatfalvy György (1938): *A népoktatás a Felvidéken.* Néptanítók Lapja, 22. sz. 900-903. o.

³⁸ Csehily István (1942): *Három év a kárpátaljai iskola életében.* Néptanítók Lapja, 5. sz. 262-264. o.

rában az ún. előkészítő osztályba írathatta be az államnyelv megtanulása érdekében. Mivel a felső tagozat (V-VIII.o.) nyelve mindenkinek a szerb volt, ezért az alsó végzett magyar gyermekek nagy része nyelvtudás hiánya miatt nem tudott beiratkozni oda. A jugoszláv tantervben a magyar és a szerb nyelv óraszámai a következőképpen alakultak az alsó tagozatban: I.osztály : 6-4, II-ban 5-4, III-ban 5-5, s IV-ben már 4-5!³⁹

Az ausztriai Burgenlandban 1933-ban magyar nyelvű elemi iskolai oktatás 5 magyar többségű község 6 népiskolájában folyt. (Felsőpulya, Középpulya, Felsőőr, Alsóőr: róm.kat., Felsőőr: ref., Őrsziget: ev.) Emellett néhány magyar nyelvű óvoda is volt. Magyar tannyelvű középfokú tanintézet nem működött, ezért sokan a hátramenti magyar városokban végezték tanulmányaikat. A kismartoni kereskedelmi iskola volt az egyetlen középiskola, ahol a magyar nyelvet kötelezően tanították.

Magyar nyelvű tanítóképzés sem volt ugyan, de az osztrák tanügyi szervek elfogadták a magyarországi tanítóképzőkben szerzett oklevelet, ha német nyelvből vizsgát tettek. Ennek sikertelensége esetén ismételni is lehetett, így gyakorlatilag mindenki megkaphatta a képesítését. Az első osztrák köztársaság idején csak az 1937-es tartományi iskolai törvény 7.§-a értelmében készültek el a magyar, illetve magyar-német tanítási nyelvű elemi népiskolák tantervei.

Ausztriában az elemi népiskolákat az 1923/24. tanévtől nyolcosztályúvá fejlesztették, s ezeknek zöme 1931-ig felekezeti fenntartású volt. 1931-ben az osztrák nemzetgyűlés egy szavazattöbbséggel kimondta államosításukat, ám az 1934/35. tanévtől a keresztény-szocialista kormányzat visszaállította a régi rendet, sőt a korábbi állami népiskolákat is községivé, vagy felekezeti szervezték át. Az Anschluss követően az iskolákat újra államosították. A magyar tannyelvű iskolákban megszavaztatták a szülőket a tanítás nyelve felől, akik a nyílt szavazásban a magyar nyelv mellett álltak ki. A szavazatszedők azonban ezt meghamisították. Így a magyar és német tanulók vegyesen tanultak. Végül is a lakosság ellenállása kivívta, hogy a magyar legalább mint részleges tanítási nyelv megmaradjon egyes iskolákban.⁴⁰

Nemzetiségi oktatás Magyarországon a két világháború között

Magyarország nemzeti kisebbségi iskoláinak jogait az 1919. évi 4044.sz.M.E. rendelet és az 1919. évi 289.494.sz.VKM. rendelet biztosította, melyeket a trianoni békeszerződés becikkelyezése (1921:XXXIII.tc.) után a törvény végrehajtására szolgáló 1923. évi 4800. sz. M.E. rendelet és az 1923. évi 118.478.sz. VKM. rendelet erősített meg

Létrehozásukat a szülők kezdeményezhették, ha legalább 40 ugyanazon anyanyelvű tanköteles élt egy településen. Ahol a lakosság többségében idegen anya-

³⁹ Nagy István (1941): *A Délvidék iskolái*. Néptanítók Lapja, 19. sz.. 939-942. o.

⁴⁰ Éger György (1991): *A burgenlandi magyarság rövid története*. Anonymus, Budapest, 70-85. o.

nyelvű volt, ott a helyi iskolai hatóság, vagy a községi képviselőtestület határozta meg a tanítás nyelvét még az állami iskolákban is.

Az „A” kisebbségi tannyelvű volt a magyarral mint kötelező tantárggyal. A „B”-ben a földrajzot, a történelmet, a testnevelést magyarul, a számtant és az éneket magyarul és az anyanyelven, a többi tárgyat pedig a kisebbség nyelvén kellett tanítani. Természetesen a magyar itt is mint kötelező tárgy szerepelt. A „C” típus magyar tannyelvű volt a kisebbségi nyelvnek, mint kötelező tárgynak a tanításával. Ott, ahol a nemzetiségi iskolába járó magyar anyanyelvű gyermekek aránya a 20%-ot elérte, számukra magyar tannyelvű oktatást kellett biztosítani. A megfelelő tanítói gárda kiképzéséhez a képzőknek kisebbségi nyelvi tanfolyamok tartását írták elő.

A 20-as években a nemzetiségi iskolák közel háromnegyede „C” típusú, azaz magyar tannyelvű volt. E rendszert módosította a 11.000/1935. sz. M.E., illetve a 760/1936. eln. sz. VKM. rendelet, megszüntetve az A, B, C típust, s a korábbi B típushoz közel álló formát alakított ki. Ennek megfelelően a tanuló anyanyelvén folyt a hitoktatás, az anyanyelvi, szülőföldismereti tárgyak, a természeti és gazdasági ismeretek, valamint a számtan oktatása. Ugyanakkor a IV-VI. osztályokban a számtant, a természeti és gazdasági ismereteket magyarul, a földrajzi, történeti és állampolgári ismereteket anyanyelven kellett ismételni. Változást jelentett, hogy ott is meg kellett kezdeni a kisebbségi nyelvi oktatást, ahol a korábbi 40 helyett, 20 mindennapi tanköteles szülei ezt kívánták.

A területi visszacsatolások – 1938 után – újabb módosításokat követeltek. Főként a nemzetiségi területeken élő magyar gyermekek anyanyelvi iskoláztatására fordítottak nagy figyelmet. A 25.360/1941. VKM. sz. rendelet alapján ezeket a tanulókat vagy magyar iskolai tagozatban, vagy vándortanító segítségével, vagy magyar internátusban, vagy magyar környezetben elhelyezve kellett anyanyelvi oktatásban részesíteni. Ahol volt magyar tannyelvű iskola, a magyar anyanyelvűek csak oda járhattak. Ugyanakkor a 25.370/1941. VKM. sz. rendelet alapján a korábbi vegyes tannyelvű iskolákat teljesen anyanyelvivé alakították át. A vegyes tannyelvű fenntartásához 20 kisebbségi anyanyelvű mindennapi tanköteles szüleinek kérésére volt szükség. Hasonlóan 20 fő kérhette azt is, hogy ahol csak magyar iskola működött, ott az anyanyelvi ismereteket is oktathassák.⁴¹

⁴¹ Somogyi József (1942): *Hazánk közoktatásügye a második világháborúig*. Eggenberg, Budapest, 12-298. o.